

ԱՌԴԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մ.Արեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի հայցորդ

ՀԱՅ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՄԻՍՏԻԿԱՆ. ՄԻԱՄԱՆԹՈ

Բանալի բառեր. Ուժ, Գեղեցկություն, Հույս, Իդեա, Ազատություն, Լույս, Հող, Տեսիլք, Վրեժ, Հաղթանակ:

Ключевые слова: сила, Красота, Надежда, Идея, Свобода, Свет, Земля, Видение, Месть, Победа.

Key words: strength, Beauty, Hope, Idea, Freedom, Light, Earth, Vision, Revenge, Victory.

19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկզբներին Արևմուտքի բանարվեստը, պահպանելով քնարերգության տոհմիկ կենսագրությունը, հայտնագործում էր աշխարհընկալման նոր մոտեցումներ:

Իրապաշտական արվեստի բուն ընդերքում վերափոխվում էին կանոնիկ դարձած սկզբունքները: Ռուս և Արևմուտքի բանաստեղծները փարվում էին Այնաշխարհայինի կարոտներին և ակնթարթային փոխակերպություններին, գերակայում խորհրդանշան – պատկերի այլաբանությունը: Աշխարհն ընկալվում էր անիմանալի, անըմբռնելի խորհրդավորության մեջ: Ռուս խորհրդապաշտ Մերեժկովսկին, ժխտելով արվեստի ամեն կարգ ու զարգացում, ավետարան է հռչակում՝ «երրորդ արքայության» սեփական տեսությունը: Մետերլինկը սպասում էր լռության մեջ՝ ներանձնյա ապրումներում ճանաչելով Բնության հավերժական խորհուրդները. «Լռության մեջ սպասենք, թերևս կարողանանք զանազանել աստվածների շշուռը»¹:

Հայ խորհրդապաշտների քնարերգության մեջ նույնպես «արտահայտվում է ողբերգական իրականությունից վերժամանակյա, վերիրական ոլորտներ հեռանալու, նախորդ դարերի քաղաքակրթությունների ու մշակույթների մեջ հանգրվանելու ձգտումը»²:

¹ История зарубежной литературы конца XIX – начала XX века, Москва, “Высшая школа”, стр.130.

² 20-րդ դարի ռուսական բանաստեղծություն, Երևանի պետական համալսարան, Երևան, 1982, էջ 511:

Անհունի հավերժալուռ երկինքների, 'օդանույշների խոլապարի', հոգիների եթերային անրջանքի, Երազի անդադրում ճամփաների ու անապատային լռության փոխարեն՝ արևմտահայ իրականության մեջ Սիամանթոն, Դ. Վարուժանը, Ռ. Սևակը իրենց լուսաբաղձ քերթվածներում դարերի համար Ուժն ու Գեղեցկությունն էին քանդակում՝ հոգևոր լույսն առնելով դյուցազնական դարերից. ուրիշ երգ էր պետք, ապրված, զգացված կյանքի երգը, կործանման եզրին կանգնած հայության համար ուժեղ գրականություն էր պետք, որովհետև «Եթե Եվրոպան է, որ կհնչեցնե այլասերումի ահագանգը, մի՛ մոռանաք, որ այդ սարսափելի ախտը ամենեն առաջ մե՛ր ցեղին կսպառնա, իբրև հին ցեղի մը»³:

1902 թվականին լույս է տեսնում Սիամանթոյի «Դյուցազնորեն» քերթվածների առաջին ժողովածուն:

Հայ հանճարի մշտանորոգ, կենսունակ, արիական ոգին էր վեր հանում բանաստեղծական նոր ձևերի մեջ:

Գրաքննադատությունն անմիջապես արձագանքում է բանաստեղծի մուտքը: «Առաջին շրջանի բոլոր արտադրությանց մեջ Մեթերլինքի և Վերհարնի ազդեցությունը ծայրահեղորեն տիրական էր. այս հատորին մեջ, Յարճանյան ի վեր կհանե ներշնչում մը բացարձակապես անձնական, և իր արտահայտության ձևին մեջ է միայն, որ իր երկու սիրած վարպետները կշարունակեն պահել իրենց խորունկ դրոշմը»⁴:

Սիամանթոյի գրական աշխարհայացքը ձևավորվում է Փարիզում: Սորբոնի համալսարանում ուսանելու տարիներին է, ուր և հաղորդակցվում է ժամանակի գրական հոսանքներին, ներգգայում Մ.Մետերլինկի, Է.Վերհարնի, Հանրի դը Ռենյեի, Տրիստան Կորբիերի, Ժոզե-Մարիա դը Հերեդիայի, Ա.Ռեմբոյի պոետական ստեղծումների ներշնչանքը: «Հետո Փարիզն էր, որ կխմորեր իր հոգին. կը կազմվեր իր մեջ արաբական նուրբ նժույզը փրփրերախ: Առհավական Ոստանը իր մեծագոյն հուզումներով կ'ազդեր քերթողին վրա՝ ազդելու համար հետո իր խուճապորեն գեղեցիկ արվեստին վրա»⁵, - գրում է Դ.Վարուժանը:

«Անիծված պոետներ»՝ այսպես անվանեցին իրենց առաջին ֆրանսիական խորհրդապաշտները: Ի տարբերություն պառնասականների՝ նրանք չէին պատրաստվում հեռանալ արդիականությունից, չէին փակում

³ Սևակ Ռ, Երկեր, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան, 1985, էջ 11:

⁴ Զոպանյան Ա., Երկեր, Երևան, «Սովետական գրող», 1988, էջ 655:

⁵ Վարուժան Դ., Երկերի լիակատար ժողովածու, ԳԱ հրատ., Երևան, 1987, էջ 156:

իրենց աչքերը արտաշխարհի իրողության դեմ. նրանք հեղափոխականներ էին, և նրանց ըմբոստացումը ուղղված էր և՛ արվեստի, և՛ կյանքի դեմ:

Մեծ ողբերգակ պառնասականը՝ Բողլերը, 1848 թվականին կոմիւմ էր բարիկադներում և հրատարակում հեղափոխական մամուլ: Արթուր Ռեմբոն՝ որպէս հրաձիգ, 1871 թվականին կոմունարների շարքերում էր: Անգամ նուրբ լիրիկ Վերլենը, որ չինովնիկի համեստ պաշտոն էր վարում Փարիզի մագիստրատուրայում, Փարիզյան կոմունայի ահեղ օրերին աշխատակցում էր հեղափոխական թերթերին: Սիամանթոն նրանցից վերցրեց ընդվզման և ըմբոստացման ոգին և հնչեցրեց իր քնարը «ամպրոպային շեփորով» (Դ. Վարուժան):

Տարտամ, անորոշ մենության, ցնորական անուրջների, կապույտում հալվող եթերային, անշոշափելի կարոտների, անձրևի միալար երգի փոխարեն հնչում էր խորապէս ազգային, ավիշով լեցուն մի գրականություն:

Սիամանթոյի քերթողական արվեստը մարդերգության, արևերգության նորովի ընկալումն էր, աստվածաբնակ դարերի, Ուժի և Գեղեցկության տարփողումը:

«Իբրև միստիք» - գրում է Դ. Վարուժանը, - Սիամանթո գրեց Հեղափոխության Նարեկը և Հովհաննու Հայտնությունը: Հոգևորականները բազմակոչ ծովում և լեռան փոթորիկներուն մեջէն ընդնշմարել կարծեցին Եհովային լուսահեղ դեմքը, մեր քերթողը գրեթէ նույնը ըրավ:

Դ. Վարուժանի այս տողերը հիշեցնում են ֆրանսիացի խորհրդապաշտ Պոլ Կլոդելի գնահատականը Արթուր Ռեմբոյին. «Արթուր Ռեմբոն միստիկ եղավ վայրի վիճակի մեջ, կորուսյալ մի աղբյուր, որ վերստին բխում է հագեցած հողից»⁷:

Սիամանթոյի առաջին քերթվածները երևացին «Անահիտ», «Բանբեր», «Ազատամարտ», «Հայրենիք» և այլ պարբերականների էջերում: Տագնապահույզ իրականության մեջ, ուր «արյան ծփանքների» և «հրդեհվող ցորյանների» մեջ մաքառում էր արիական մի ժողովուրդ, կույր հանճարն էր՝ տենդագին որոնումների մեջ: «Դյուցազնորեն» շարքում հավերժական Տեսանողն է ու Երագողը: Կարծես գինով, խելահեղ անձկությամբ ու սրբազան հուզումով Սիամանթոն նվաճում է բառ-պատկերի հնարավոր, նաև անհնարին սահմանները: Բոլոր քերթվածները սկսվում են ցածր տոնից և տող առ տող բարձրանում, ծավալվում, ահագնանում զգացողությունների բազմակերպության մեջ:

⁷ Ռեմբո Ա., Բանաստեղծություններ, «Ապոլոն» հրատարակչ., էջ 5:

«Դյուցազնորեն» շարքը զարգանում է երկու գծով: Մի կողմից՝ արյունոտ մայրամուտները՝ երազների եղերական վախճանով, մյուս կողմից՝ երկինքների անդորրական կապույտը, վերհառնումի տաճարը՝ Ազատության քուրմերով, և հավերժական Երագողը, որն անցնում է «փրկության ոգումներեն շնչավորված»: Մերթ լուսացիր սփռումով Նա փարվում է լուսանյութ Տեսիլքին, մերթ վահագնաբոց կրակի հետքերով հեռանում դեպի հին, աստվածաբնակ դարերը՝ հնչեցնելով ամպրոպային շեփորը, վրեժի կանչով ոգեկոչելով ըմբոստացողների շարքերը:

Քերթողը «Դյուցազնորեն»-ում հասնում է միստիկ պաշտամունքի՝ անընդհատ բարձրացող, հրաձուփ օվկիանի ալիքների նման անվախճանորեն օղակ-օղակ հյուսվող ոգորումների խենթ թվերգությամբ, երբեք չընդհատվող փառաբանումով արիական մի Ցեղի Անմահության: Ինքնին ուշագրավ են Սիամանթոյի գրական մեթոդի վերաբերյալ բնորոշումները: «Սիամանթոյի պոեզիայում առկա հասարակական մոտիվները,- գրում է Ե.Պետրոսյանը,- մեզ որոշակի հիմք են տալիս ժխտելու նրան սիմվոլիստ հռչակելու այն ընդհանուր տենդենցը, որ արտահայտվել է մեր նախահոկտեմբերյան շրջանի քննադատության մեջ»⁸: Գրեթե նույն տեսակետին է նաև Հ. Ռշտունին:

Սիամանթոյի բանաստեղծական անհատականությանն այլ գեղագիտական գնահատական է տալիս Ս. Սարինյանը. «Երբ 80-ականների գրական սերունդը սահմանազատվում էր ռոմանտիզմի գաղափարական և գեղագիտական չափանիշներից, երևի չէր ենթադրում, որ տասնամյակ հետո հայ իրականությունը կարիք պիտի զգար Աբովյանի, Ալիշանի, Բաֆֆու և Պատկանյանի ազատագրական – հայրենասիրական ավանդների նորոգության, այս անգամ արդեն ներհյուսված գրական մի նոր ուղղության՝ սիմվոլիզմի հետ: Հայ գրականության գեղարվեստական որոնումների այս հանգույցում ձևավորվեց Յարճանյանի բանաստեղծական անհատականությունը»⁹:

Անգամ խիստ բնապաշտական (նատուրալիզմ) պատկերներում Սիամանթոն անցնում է Տեսիլքի, վերիրականի, տաքապայմանի, ծայրահեղի և խորհրդավորի այն բարդ հանգույցներով, որ բնորոշ էր միայն և միայն միստիկ խորհրդապաշտ բանաստեղծին: Ա.Չոպանյանը,

⁸ Սիամանթո, Ընտիր երկեր, Հայպետհրատ., Երևան, 1957, էջ 14:

⁹ Հայ նոր գրականության պատմություն, հ. 5, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1979, էջ 471:

անդրադառնալով «Հոգեվարքի և հույսի ջահեր»-ին, գրում է. «Յարճանյանի այս հատորին այն հոյակապ էջերը, որ կտիտղոսվին «Արյուն», «Ափ մը մոխիր, հայրենի տուն», «Հիշատակ» «Գթություն», «Արյուն է որ կտեսնեմ», «Հայրենի աղբյուրը», «Արցունքներս», «Խավար», «Ծարավ», «Ես երգելով կուգեմ մեռնիլ», «Սուրիս կայծերուն առջև», «Ասպետին երգը», ինչպես և «Դյուցազնորեն»- ին և «Հայորդիներ»-ուն գեղեցկագույն կտորները Արևելքի քնարերգության ուղն ու ծուծն իսկ կկրեն եվրոպական ճաշակի քուրային մեջ զտված, բայց իր ինքնությունը հզորապես պահպանելով¹⁰: Այնուհետև, շարունակելով միտքը, գրականագետը հասնում է այն համոզման, որ Միամանթոն իր երևակայությամբ և զգայնությամբ խորապես «արևելքցի» է՝ բանաստեղծական ճաշակը Արևմուտքի բանաստեղծներից «կերտած» դիտելով, թե նա ուղղակիորեն սերում է «այն հին երգիչներին, որ Վեստները, կամ Աստվածաշունչը երգեցին»¹¹:

Դեպի նախագո քաղաքակրթությունները հեռանալը խորհրդապաշտների հիմնական թեմաներից էր, և այս իմաստով Մետերլինկը, Վերհառնը, Ժոզե Մարիա դը Հերեդիան, Ֆրեդերիկ Միսթրալը, Ա.Ռեմբոն շատ մոտ են Արևելքի բանարվեստին: Ահա մի հատված Ա.Ռեմբոյի ներաշխարհային պայծառացումներից. «... ես տեսնում եմ իմ անձկությունների պատճառը. ես բավական ուշ գլխի ընկա, որ ապրում ենք Արևմուտքում. Արևմտյան ճահիճներ: Ոչ թե կարծում եմ, թե լույսն աղճատված է, ձևը՝ խեղված, իսկ շարժումը՝ խոտորված... Դե լավ, այժմ իմ միտքն անպայման ուզում է ծանրաբեռնվել բոլոր այն դաժան ձեռքբերումներով, որ ունեցել է գիտակցությունը Արևելքի վախճանից ի վեր... Բանականության իմ երկու գրոշը սպառվեց: - Միտքը տիրակալ է, նա ուզում է, որ ես Արևմուտքում մնամ: Ուզածիս հասնելու համար նրան լռեցնել էր պետք: Ես գրողի ծոցն էի ուղարկում մարտիրոսների դափնիները, արվեստի ճաճանչները, հնարամիտների գոռոզությունը, թալանչիների եռանդը, ես վերադառնում էի Արևելք՝ նախագո և հավերժական իմաստությունը...»¹²:

Համադրական զուգահեռների այս շղթայում է բացահայտվում Միամանթոյի ստեղծագործական ակունքները: Երբեք չօտարվելով

¹⁰ Չոպանյան Ա., Երկեր, Երևան, «Սովետական գրող», 1988, էջ 663:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 663:

¹² Ռեմբո Ա, Բանաստեղծություններ, «Ապոլոն» հրատ., Երևան, 1991, Գարուն, էջ 105: Հայ նոր գրականության պատմություն, հ. 5, ԳԱ հրատ., Երևան, 1979, էջ 472:

ազգային, դասական բանավեպից՝ քերթողը քայլում էր ժամանակի գրականության հետ՝ պահպանելով բանաստեղծական ինքնության իր որակները: Արևելքը, Վեդաների քրմային լեզուն, ընտրյալ բառերը մոգական վերթնումներով են համադրվում նարեկացիական լուսաբուխ աղոթքների համանվագին:

«Դյուցազնորեն» շարքը բացվում է Ռիզ-Վեդայից առնված բնաբան-տողով՝ «Այնքա՛ն արշալույսներ կան, որ տակավին չեն ծագած»: «Դա պայքարի ու սթափումի նշանաբանն էր, - գրում է Ս.Սարինյանը, - որ բանաստեղծը ավանդում էր ժամանակակիցներին՝ իմաստավորելով այն պատմության՝ ոգի առած ուրվականների պատգամախոսությամբ»¹³:

Ընդամենը վեց քերթված՝ շարունակաբար միմյանց լրացնող, ամբողջական մի վիպերգություն, «գոր բռնության դեմ ցցվող հայ ընդվզումը կազդե մտավորական երազանքներու մեջ գիտվցած, բայց և գործել չկրնալեն տառապող իր պատանի հոգիին»¹⁴:

Բոլոր քերթվածների հերոսը Տեսանողն է ու Երագողը, որ միանում է, ձուլվում հորիզոնում ուրվագծված ըմբոստացողների ամբոխին:

«Հույսին ճամփան» առաջին քերթվածում «Սրբազան նպատակի» համար ոտքի ելած «հսկայաձև ռահվիրաններն մարմարեղեն Հույսին» խելահեղորեն առաջանում են դեպի բախումները: Միամանթոյի հոգիացած, տեսլական պատկերներում դիմում են Երագողին, որ, վճռական փոթորկումներին անտարբեր, շրթունքները դեպի Ցավն է կարկառել:

Անշարժ, անտարբեր, բազուկները հոգնածորեն միշտ դեպի վեր, սակայն վերք դարձած նայվածքներով Տեսանողը լսում է ըմբոստացողների աղաղակը («Հույսին ճամփան» էջ 3)

«Օ՛, նախ քո փորված բիբերդ անհուն,
Մեր պաշտամունքի ջահերուն դարձու՛ր,
Ու մտածումովդ մեզի ունկնդրե,
Գիտենք, որ դուն երագող մըն ես ու այլուրներեն
սթափեցուր...»¹⁵:

¹³ Հայ նոր գրականության պատմություն, հ. 5, ԳԱ հրատ., Երևան, 1979, էջ 472:

Ա.Զոպանյան, Երկեր, Ատոմ Յարճանյան, Երևան, «Սովետական գրող», 1988, էջ 655:

¹⁴ Ա.Զոպանյան, Երկեր, Ատոմ Յարճանյան, Երևան, «Սովետական գրող», 1988, էջ 655:

¹⁵ Միամանթո, Ընտիր երկեր, Երևան, Հայպետհրատ., 1957, էջ 3: Մեջբերումներն այսուհետ նույն հրատարակությունից:

«Հույսին ճամփան» քերթվածը երկխոսություն է Երագողի և ապագայի «Ազատության բացաստանները» նվաճելու ելած ռահվիրանների միջև, ովքեր «երջանկորեն, կենդանարար Արեգակին ծննդյանը կսպասեն»:

Քերթվածն ավարտվում է Երագողի և մոլեգին դյուցազունների ճանաչումով: Աստղերի մաքրության ներքո խաչաձևվում են սրերը: Հույսի ճամփան երդումների երդումն է՝ Միաբանությունը՝ Ազգի Երազը:

Երկրորդ քերթվածը՝ «Աստվածացումը», պատգամն է Ազատության: Տեսիլները նվաճում են հորիզոնները, նրանք հզոր են, դաժանորեն սպառազեն: Երկու Ձևեր՝ զարհուրանք տարածող, կործանված տաճարի խաչքարերի վրա նահատակների փառքի աստվածացումն են ունկնդրում: Ու անցնում են տեսիլների քարավանները՝ «ազատարար խոյանքներով» «Իդեալի ոսկի գագաթներեն»՝ մտքերն ու աչքերը անընկճելի Հույսին կարկառած:

Աստվածացումը՝ շղթայազերծման ահազանգն է, հավատքի գերբնական փայլակները, անձնագոհումների եղերական ժամը: Աստվածացումը վաղվա Ազատության խարույկն է, Վրեժից սառած արյունը, որ դեպի հաղթանակ է տանում: «Աստվածացում» քերթվածի պատկերային համակարգը հիշեցնում է «Աստվածաշունչ» մատյանի Հայտնության տեսիլքը:

Բոլոր պատկերները՝ հոգիացած, տեսլական, վերիբական, Անկարելիի, Անիմանալիի, խորհուրդն են կրում, ինչպես Հայտնության Տեսիլքում: «Երկու Ձևեր»՝ անդեն, անմարմին, անշոշափելի, և ձայներ՝ հրամայող, առաջնորդող, որ Արդարություն և Ճշմարտություն են օրհներգում («Աստվածացում»):

Հանկարծ երկու Ձևեր, դաժանորեն սպառազեն,
Իրենց սուրերը արեգակին՝ ու ծանրադեմ մեզի ըսին.
Եղբայրն ր, այսօր օրերուն օրն է, ու գիտենք որ պատրաստ եք
դուք Արհավիրքին,
Բայց մեր երկաթե դաստակներն անոր կուրծքին աղեղելե առաջ,
Սա՛ կործանված տաճարին խաչքարերուն վրա,
Հոն, ուր Անոնց ոսկերոտին կը հավերժանա,
Փառքերու աստվածացումին ունկնդրեցեք...

Ահա Հովհաննես առաքյալի Հայտնության ԺԹ գլխի այս հատվածը. «Եվ տեսա երկինքը բացված, և ահա մի սպիտակ ձի, և նա, որ նորա վրա նստած էր, կոչվում էր «Հավատարիմ» և «Ճշմարիտ», և արդարությունով է

դատաստան անում և պատերազմում»¹⁶: «Հավատարիս» և «Ճշմարիտ»՝ երկու Ձևեր, երկու գաղափար, որ կրում են Աստվածայինի խորհուրդը:

Սիամանթոն «Աստվածացում» քերթվածի ենթատեքստում Հայտնության Տեսիլքի ա՞յս գաղափարն է արծարծել:

«Արշալույսներ» քերթվածում շարունակվում է Հայտնության Տեսիլքը: Ապառաժուտ բլուրների տակից «մեռելները» տարածում են իրենց մերկ բազուկները՝ ըմբոստացումի կոչերով: «Եվ տեսա մեռելները՝ մեծ և փոքր կանգնած աթոռի առաջին...» (Աստվածաշունչ):

Ծավալվում է արևագալի պատարագը՝ «վերեն հորդող լույսերուն տակ»: Հարություն առածների երգն է՝ մղձավանջային ու երկյուղած՝ ուղղված «վաղվան դյուցազուններին»: Երգը օրհնության ավետիս է, որ ծիածանի նման պիտի լուսավորե մութ ու անողորմ ճամփան անցնող ըմբոստների, որ «առավոտին խորը մխրճելով»՝ քայլում են դեպի Նպատակը սրբազան:

Հայտնության Տեսիլքում Հովհաննես առաքյալը վկայում է. «Եվ ձայն լսեցի Երկնքիցը՝ շատ ջրերի ձայնի պես և մեծ որոտմունքների ձայնի պես. եվ քնար ածողների ձայնի պես լսեցի, որ իրանց քնարներն ածում էին: Եվ երգում էին մի նոր երգաթոռի առաջին և չորս կենդանիների առաջին և երեցների առաջին. և ոչ ոք չէր կարող ուսանել այն երգը, բացի այն հարյուր քառասունչորս հազարներից, որ երկրից փրկվել էին» (Աստվածաշունչ, Հայտնություն, գլ. ԺԴ):

Հայտնության ԺԵ գլխում «գազանի» հաղթողների երգն է. «Եվ տեսայ իբրև ապակեղեն ծով՝ կրակով խառնված. և նորանց, որ յաղթում են գազանին և նորա անունի թիվին, որ կանգնած էին ապակեղեն ծովի վերայ, և Աստուծոյ, քնարներն ունեին: Եվ երգում էին Աստուծոյ ծառայ Մովսեսի երգը՝ ասելով. «մեծ և զարմանալի են քո գործերը, Տեր Աստված Ամենակալ, արդար և ճշմարիտ են քո ճանապարհները, ով սուրբերի Թագավոր»: (Աստվածաշունչ, Հայտնություն):

Աստված առաջին «հեղափոխականն» էր, որ Արդարության հասավ Վրեժի և Ցասումի սրով: Աստծո արդար բարկության երրորդ սկավառակը թափվեց գետերի և ջրերի աղբյուրների մեջ. արյամբ և սրով հաստատվեց Ազատությունն ու Արդարությունը: Եվ ձայն լսվեց մաքրագործող ջրերի

¹⁶ Աստվածաշունչ, գլ. ԺԹ, էջ 1420, Ֆրանսիայի Հայ Ավետարանչ. ընկերակցություն 1990: Այսուհետ բոլոր մեջբերումները նույն գրքից:

հրեշտակից. «Արդար ես Տեր և Սուրբ, որ այս դատաստաններն արիր»:
(Աստվածաշունչ, գլ. ԺԶ):

Սիամանթոյի դյուցազնածին մայրերն էլ օվսաննաներով օրհներգեցին
ադամանդ արշալույսները և հայրերի փառքը:

Երգի սիմվոլը Սիամանթոյի քնարերգության գեղարվեստական
համակարգում սկիզբ է առնում հայ ժողովրդի աղոթքներից ու
շարականներից:

Թեպետ հայ եկեղեցականությունն ու աշխարհականությունը իրարից
բաժանված էին, այնուամենայնիվ մաքառման քաղաքականությունը
ընդհանուր էր երկուսի համար: «Հոգևոր երգն էլ, - գրում է Մ.Աբեղյանը,-
վերջին հաշվով նույն մաքառման միջոցներից մեկն էր: Նա ժողովրդի մեջ
գործացնում էր քրիստոնեությունը՝ ոչ հավատացող այլազգիների
հանդեպ»¹⁷: Աբեղյանը գտնում է, որ մեր հոգևոր «երգերն իրենց նյութն
առնում են Աստվածաշնչից, և սաղմոսների ու մարգարեական
օրհնությունների քնարական տարրը որոշում է նրանց ոգին»¹⁸:

«Արշալույսներ» քերթվածին հաջորդում է «Ճակատամարտը»:
Տեսանողը ռազմերգու է, որ միանում է ըմբոստացողների խնթությանը:
Պայքարից առաջ հառնում է վաղնջական օրերի հայ քաջի Ուրվականը, որն
առաջնորդում է դյուցազուններին: Արդար է պայքարը, Ցեղի արյունն է
եռում անհուն ցասումից: Կործանված Անմահությունը խոտով է պատվել,
սակայն Անցյալի Հրեղեն տեսիլքը Վրեժ է երգում:

Ցեղն ապրել է ուզում, շղթաներից ազատվել, ստեղծել և վերածնվել է
ուզում: Ցեղը նախահայր է Ուժի, Գեղեցկության, Նվաճումի և Արարման:
Ցեղը հպարտ է իր անցյալի, իր փառքի, իր Մտքի հիշողությամբ: Եվ նա
վերստին ուզում է ապրել, գեղեցկանալ, իրականանալ («Որբերու
ճակատագրեն»):

Արբշիո երևակայությամբ «արծաթյա առավոտի» լույսերի մեջ
Երագողը տեսնում է ապագայի պայքարն ու Հաղթանակը:
«...Դյուցազներգակ մը չէ Յարճանյան, դյուցազուններ երգելով հանդերձ, -
գրում է Դ.Վարուժանը: - Ան հեղափոխության ոգեկոչող երգիչ է, ռազմերգու
մըն է: Իր հերոսները քաջությունը քաջության համար չեն պայքարի, ինչպես
հիները կ'ընեին ընդհանրապես...

¹⁷ Աբեղյան Մ., Հայոց հին գրական պատմություն, հատ. Ա, Հայկ. ՄՍՀԳԱ հրատ.,
Երևան, էջ 474:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 475:

...Այս դյուցազուններուն համար կոիվը պարտականություն մըն է՝ քնության իրավակարգէն և հայրենիքէն պարտադրված...»¹⁹:

«Հաղթանակէն հետո» քերթվածում թաղումն է քաջորդիների: Տագնապները կարծես մեղմացել են, խավարներից ծնված, հաղթանակի հուրերով ադամանդված արշալույսը Հաղթանակ է արարել: Երագողն ականատեսն է դառնում «փառքերու փառքին»: Միանում են հարություն առածի ու վաղվան դյուցազունների արյունոտ դաստակները. մեր վաղնջական հողի համար սրբորեն քանդակվել էր դարերի Իդեալը՝ Ազատությունը: Սուրը զոհ չգնաց, այլ մասնատվեց դյուցազունների ոգու մեջ, սուրը պահապան դարձավ Ինքնության, Ցեղի տեսակի հարատևման ու սրբազան Հողի: Բոլոր քերթվածներում երևում է սուրի սիմվոլը՝ խորհրդանիշը Արդարության, ինչպես Հայտնության Տեսիլքում. 'Եվ նորա բերանիցը դուրս է գալիս սրած սուր, որ նորանով զարկէ ազգերին. և ինքը հովվում է նորանց երկաթե գավազանով...'» (Աստվածաշունչ, Հայտնություն): Սուրը հեսանվել է արդար վրեժի համար, ոգիացել, սուրը նահատակների, արդարակյացների ու սրբերի մասունքները կրող տապան է դարձել: Սուրի արդար պողպատին պարտքի պատվիրաններ և աղոթքի խոսքեր են նշմարվում, սուրն Արդարության ու Ճշմարտության պատարագ է՝ ընդդէմ բռնության ու Եղեռնի: Սուրը սրբագործվեց տաճարներում և անվանվեց Խորհուրդի մեջ մկրտություն, իսկ Սրի ոգին անցավ ընծայման կրակների միջով: Այն հուրհրատում է աջի մեջ Սերովբեի, որպես պատժող, որպես վրեժխնդիր խորհրդանիշը երկրային սիրո: Միամանթոյի Սուրի սիմվոլն ահա այս ոգին է կրում՝ վերերկրային, այնաշխարհային մի խորհուրդ:

Քերթվածն ավարտվում է մի հոյակապ տեսիլքով: Կարծես հին, դյուցազնական օրերն են վերադառնում՝ տեսնելու երկրպագությունը նահատակ ասպետների. ադամանդյա արշալույսների մեջ ճառագայթվում են բյուրավոր սուրեր՝ սուզվելով կուրծքը սրբազան Հողի՝ որպես հաստատում վաղվա Ազատության («Հաղթանակէն հետո»).

Ու մեր ձեռքերէն խելահեղաբար արձակված սուրերը բյուրավոր,
Հեռավոր հողին վրա շանթերու պես հանկարծորեն խորասուզվեցին:

Վերջին քերթվածում՝ «Հանգրվանը և վաղորդայնը», ազատության մարտիկների հաղթական տունդարձն է: Վճռական ու համառ՝ նրանք

¹⁹ Վարուժան Դ., հատոր 3, Յարճանյանի քերթողությունը, ԳԱ հրատարակչ., Երևան, 1987, էջ 159:

քայլում են այն ուղիով, որի վրա «ուրիշ նոր ու մեծ Երազներ իրենց թևերը կը բանան»: Այդ նոր ու մեծ Երազի» ճամփին լայն ու արգավանդ առավոտի նման մայրերի տեսիլքն է հայտնվում: Կրկին ծավալվում է երգը: Նրանք՝ որպես վաղնջական ու մաքրակրոն քրմուհիներ, արծաթյա սրբազան խնկամաններով իրենց պաշտամունքն են արտաբուրում՝ նախնիների և զավակների աստվածացման համար:

Հինավուրց հնձանների աստվածային ու անապակ գինին և ողջակեզը աննվաճ ցուլերի, ավետարանական ցորյանը, արգասավոր դաշտերի անսահման տարածումը և վաղվա սերմնացանները - ահա հատուցումը ոգեղեն պայքարի: Քերթվածը երկրպագություն է Արարատներին՝ «դարերու անձայն սուգեն հետո», ազատության Հողին, արշալույսներին: Եվ պայծառակերպված, աստվածացած՝ հեռանում են Երագողն ու ապագայի դյուցազունները դեպի «հավիտենական ու ճշմարիտ Ոստանները» («Հանգրվանը և վաղորդայնը»):

Առավոտ մը նորեն, նույն զավակները նույն իդեատանջ ու դարավոր ցեղին,
Բոլորս մեկ պայծառորեն մեկնեցանք հանգրվանեն,
Մինչդեռ մեր երիտասարդի երկաթի ուսերը կը լայննային...
Արդարության և Զորության և Լուսի վաղորդայնին՝
Գրանիտե հավիտենական ու ճշմարիտ Ոստաններուն
Աստվածադիր հիմնաքարերը կարենալ կրելու համար...

«Դյուցազնորենը, - գրում է Ա.Չոպանյանը, ամենեն հզոր տեսիլքներեն մին է, զոր հայ միտք մը հղացած ու պղնձի մեջ քանդակած ըլլա»²⁰:

«Դյուցազնորեն» շարքն ավարտվում է ադամանդյա արշալույսների երազանքով: Ծավալվում է ազատության Հողի համազանգը՝ հնչեցնելով նոր առավոտների երկունքը «Նույն իդեատանջ ու դարավոր ցեղին» զավակների:

«Դյուցազնորենը» թե՛ իր պատկերային համակարգով, թե՛ խորհրդանիշերով, թե՛ ոգեղենությամբ մոտենում է Հայտնության Տեսիլքին: Միամանթոյի միստիկ գեղագիտությունը բացահայտվում է «Աստվածաշունչ» մատյանով:

²⁰ Չոպանյան Ա., Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 1988, էջ 659-660:

Աստված և ապագայի դյուցազունները Սրբազան Հեղափոխության կրողներն են: Մարգարեական ներքնատեսությամբ Սիամանթոն հաղորդակցվեց թե՛ Անդրաշխարհի և թե՛ Այսաշխարհի գոյությունների հետ: Որպես Հաղթանակի ու Ցեղի գոյատևման պատարագ՝ «Դյուցազնորեն» անկրկնելի է իր ձևի և կշռույթի մեջ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սիամանթոն հայ քնարերգությունը նորոգեց բանաստեղծական հաստատ ճարտարապետությամբ: Նրա անսանձ երևակայությունը ստեղծեց հզոր պատկերներ: Բանաստեղծությունների ներշնչումն ու ազնիվ խռովքները պայմանավորված են ծավալվող մտածողության ներքին խորությամբ և ընդգրկման լայնությամբ:

Արևմուտքի բանաստեղծների Մ.Մետերլինկի, Է. Վերհառնի, Ժոզե Մարիա դը Հերեդիայի համադրական զուգահեռների շղթայում բացահայտվում է Սիամանթոյի ստեղծագործական ակունքները: Երբեք չօտարվելով ազգային դասական բանավեպից՝ բանաստեղծը քայլում էր ժամանակի գրականության հետ՝ պահպանելով բանաստեղծական ինքնության իր որակները:

РЕЗЮМЕ

Сиаманто с поэтическим искусством восстановил армянскую лирическую поэзию. Его неукротимое воображение создавало великие образы. Вдохновение и благородные эмоции стихотворения обусловлены внутренней глубиной вечного размышления и шириной инклюзии.

Проводится сравнительная параллель с поэтами Запада М. Метерлинком, Э. Вергарном, Жозе Мария де Гередиа – и раскрываются творческие источники Сиаманто.

Никогда не расходясь с национальной классической поэзией, поэт не отрывается от современной литературы, сохраняя свое собственное качество поэтической личности.

Summary

Siamanto renewed Armenian lyric with poetic constant architecture. His tameless imagination created great images. The inspirations and noble emotions of the poems are conditioned by the inner depth of ongoing thinking and width of inclusion.

With the help of drawing comparative parallels with poets of the West, such as Meterlink, E. Verharni, Josi-Maria de Heredia, Siamanto's creative sources are disclosed. Never separating from national classical poetry, the poet walked side by side with contemporary literature preserving his own qualities of poetic identity.